

ПРОБЛЕМА ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНОГО СЕРЕДОВИЩА ШКОЛИ

Панченко С. П.

У статті розкриваються загальні особливості організації соціально-виховного середовища школи. Формування соціально-виховного середовища школи як умови запобігання жорстокості батьків з дітьми забезпечується шляхом підвищення соціально-педагогічної компетентності педагогічного колективу та соціально-педагогічної просвіти батьків.

Ключові слова: соціально-виховне середовище школи, жорстоке поводження батьків з дитиною, сім'я.

В статье раскрываются общие особенности организации социально-воспитывающей школьной среды. Формирование социально-воспитывающей среды школы как условия предупреждения насилия в семье достигается путем повышения уровня социально-педагогической компетенции педагогического коллектива и социально-педагогического просвещения родителей.

Ключевые слова: социально-воспитывающая среда школы, насилие в семье, семья.

The article elucidates general specifics of organization of socio-educational environment at school. Formation of the socio-educational environment at school as a condition for preventing child neglect and abuse is ensured through raising the level of socio-pedagogical competence of teachers and socio-pedagogical education of parents.

Key words: socio-educational environment at school, family violence, family.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Вивчення наукової літератури свідчить, що середовище визнається одним із чинників формування особистості. Загалом середовищем називають сукупність явищ, процесів, що здійснюють вплив на досліджуваний об'єкт; комплекс умов, які оточують людину і взаємодіють із нею як організмом і особистістю.

Соціальна педагогіка, визначаючи своїми базовими поняттями "життєвий світ дитини", "соціальне середовище", досліджує педагогічні можливості середовища життєдіяльності дитини та його вплив на її соціальне становлення [1]. Значна роль у цьому контексті належить школі. Школа та сім'я є провідними складовими соціалізації школярів. Школа є середовищем найближчого оточення учня, вузловою сполучною ланкою всіх виховних середовищ, що оточують особистість, якій притаманні організованість, цілеспрямованість та керованість. У школі представлені всі механізми соціалізації: традиційний – усвідомлення людських норм, еталонів поведінки, поглядів, стереотипів; інституціональний – взаємодія особистості з різними інституціями суспільства; стилізований – вплив субкультури; міжособистісний – взаємодія особистості з іншими. Аналіз педагогічної теорії й практики дає змогу розглядати середовище школи як соціально-виховне середовище, сутність якого розуміють як сукупність умов життєдіяльності особистості, що здійснюють цілеспрямований вплив на її свідомість і поведінку з метою формування певних якостей, переконань, духовно-ціннісних орієнтацій і потреб [6, с. 260].

Але першим соціальним інститутом, у якому дитина засвоює суспільну мораль, правила і норми поведінки, вчиться відчувати, розуміти, поважати інших людей, є сім'я. За даними Державної служби у справах молоді та спорту, в 2010 р. було зафіксовано 714 випадків насильства у сім'ї щодо дітей, 2574 дитини перебувають на обліку з приводу насильства чи жорстокого поводження з ними. Наведена статистика говорить про потребу вирішення проблеми насильства як на всеукраїнському, так і на регіональному рівні, особливо що стосується дітей та молоді. Будь-який вид

жорстокого поводження з дітьми веде до найрізноманітніших негативних наслідків, але поєднує їх одне – шкода здоров'ю дитини чи небезпека для її життя. Діти, які зазнали будь-якого виду насильства, відчують труднощі соціалізації: у них порушені зв'язки з дорослими, відсутні відповідні навички спілкування з однолітками, вони не мають достатнього рівня знань і ерудиції, щоб завоювати авторитет у школі тощо. Вирішення своїх проблем діти – жертви насильства часто знаходять у кримінальному, асоціальному середовищі, а це часто пов'язано з виробленням у них пристрасті до алкоголю, наркотиків, вони починають красти і здійснювати інші протиправні дії. Дівчатка нерідко починають займатися проституцією, у хлопчиків може порушуватися статевая орієнтація. І ті, й інші згодом мають проблеми при створенні власної родини, вони не можуть дати своїм дітям достатньо тепла, оскільки не вирішені їх власні емоційні проблеми.

У системі освіти є посадові особи, до функціональних обов'язків яких входить протидія жорсткому поводженню з дітьми, це – соціальні педагоги, практичні психологи. Соціальний педагог та практичний психолог охороняють і захищають дітей від жорстокого поводження в загальноосвітньому навчальному закладі, в сім'ї, виконують організаторську функцію в школі, а відповідальність за дотримання вимог охорони дитинства несе директор ЗНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основними методологічними ідеями дослідження є теорія соціального середовища як визначального чинника виховного процесу (Л. С. Виготський); ідея використання потенціалу середовища, "педагогізація середовища" – вивчення та використання виховних можливостей соціального середовища, усвідомлене насичення соціального середовища виховним потенціалом, педагогічне орієнтування середовища (С. Т. Шацький); ідея виховання особистості в колективі, гармонізації особистісних і колективних ліній розвитку (А. С. Макаренко); ідея особистісно орієнтованого підходу до виховання особистості (В. О. Сухомлинський, І. Д. Бех). Вплив соціально-виховного середовища на процес соціалізації досліджували Б. Вульф, Л. Новікова, Ю. Майнулов, А. Мудрик, Л. Оліференко, М. Шакурова, В. Ясвін. Педагогічне осмислення взаємодії сім'ї та школи як провідних інститутів соціалізації дітей шкільного віку представлено у монографії Т. В. Кравченко. Але дослідження організації соціально-виховного середовища школи як умови запобігання жорсткому поводженню батьків з дитиною не набуло достатнього висвітлення в працях науковців.

Мета статті. Викладення сутності організації соціально-виховного середовища школи як умови запобігання жорсткому поводженню батьків з дитиною.

Виклад основного матеріалу дослідження. "Соціальне середовище" можна визначити як суспільні відносини та соціальні умови життєдіяльності людини.

Аналіз психолого-педагогічних джерел і педагогічної практики свідчить про те, що у середовищі навчальних закладів спеціально створюються й моделюються умови для самореалізації та самоствердження особистості, становлення її як свідомого суб'єкта соціальних відносин, що дозволяє говорити про нього як про соціально-виховне середовище.

Виховну систему навчального закладу можна розглядати як соціально-педагогічну систему, як соціальний чинник, оскільки вона здійснює вплив на учнів шляхом залучення до навколишнього середовища, через відносини, які складаються між дітьми, педагогами, батьками, через психологічний клімат у колективі, що дозволяє об'єднувати дітей і дорослих у межах школи.

З позицій системного підходу розглядає соціально-виховне середовище навчального закладу А. В. Золотарьова, яка говорить про соціально-педагогічну систему як про соціально обумовлену цілісність учасників педагогічного процесу, що взаємодіють на основі співробітництва між собою, навколишнім середовищем та його духовними й матеріальними цінностями, яка спрямована на формування і розвиток особистості [2].

Виховання починається із створення для людини, що зростає, виховного середовища. Саме того, що виховує, тобто того, що цілеспрямовано і позитивно впливає на процес розвитку особистості. Коли ми говоримо про вплив середовища, то вживаємо поняття "чинник" і "умова". Чинник (від лат. factor – що робить, виробляє) – рушійна сила, причина, істотна обставина в якому-небудь процесі, явищі [7].

Умова – обставина, від якої що-небудь залежить; обстановка, в якій що-небудь здійснюється [3].

Спеціальна робота соціального педагога з конструювання і розвитку соціально-виховного середовища включає декілька специфічних напрямів: створення в "педагогічному просторі" дитини соціокультурного середовища розвитку; педагогічний вплив на сім'ю учня як чинник виховання; створення і розвиток учнівського колективу як середовища мешкання і самоактуалізації дитини; сприяння дитячому та молодіжному руху в закладі освіти і поза ним, допомога в створенні і функціонуванні позитивних організацій і об'єднань; співпраця з багатопрофільними творчими об'єднаннями; формування у вчителів знань, умінь та навичок щодо діагностики, профілактики та запобігання жорсткому поведженню батьків з дитиною.

Організаційно-структурний компонент соціально-виховного середовища школи складається з таких елементів, як об'єкт, суб'єкт та функціональних зв'язків між ними. Суб'єктом створення соціально-виховного середовища школи є соціальний педагог, який пройшов спеціальну підготовку. Об'єктами – педагогічний колектив, батьки учнів, учні, сім'я.

Концептуальний компонент соціально-виховного середовища школи полягає у єдності дій та комунікацій між структурними компонентами соціально-виховного середовища школи щодо запобігання жорстокості батьків з дітьми, пов'язаний з визначенням завдань: сформувати соціально-педагогічну ідеологію школи щодо протидії жорстокості та насильству; підвищити соціально-педагогічну компетенцію педагогічного колективу школи щодо проблеми та запобігання жорсткому поведженню батьків з дітьми; здійснити соціально-педагогічну просвіту батьків щодо відповідальності батьків за належне виховання дітей, негативних наслідків жорсткого поведження з дитиною, підвищення батьківської компетентності; провести дослідження адаптації учнів у школі, активізувати соціально-виховної роботи з учнями.

Запобіжним методом жорстокості є моніторинг адаптації дитини в школі, під час якого проводиться соціометрія, референтометрія, виявлення та діагностування рівня тривожності та акцентуацій, рівень егоцентризму, схильність до жорсткого поведження з дітьми в мікросередовищі. В школах доцільно використовувати проєктні методики (щодо насильства, стосунків). Це й методики діагностики схильності до девіантної поведінки; проєктивні методики визначення основних тенденцій і цінностей дітей; проведення дослідження моральних якостей особистості, школи соціальної компетентності.

Планування виховної роботи соціально-профілактичного спрямування спирається на загальнопедагогічні принципи і принципи менеджменту з урахуванням особливостей дитини, оточення, суспільства й базується на вивченні: рівня сформованості знань, переконань, життєвих умінь і навичок у дітей, їх батьків, вчителів; проблем конкретної особистості.

Ключовим моментом є налагодження контакту з дітьми та членами їхніх сімей, надання їм такого комплексу освітніх послуг, який сприяє не тільки відмові від жорсткого поведження, але й підвищенню рівня виховної культури батьків; знаннями дітей про свої права й навчання користування ними, створення умов для реалізації прав та застосування педагогічної підтримки.

Розглянемо наступний процесуальний компонент соціально-виховного середовища школи. Основою ефективного процесу соціалізації учнів є спільна діяльність усіх її агентів, що забезпечують формування соціально-виховного середовища школи (підвищення соціально-педагогічної компетентності педагогічного колективу та соціально-педагогічна просвіта батьків). Соціально-педагогічна компетентність педагогічного колективу означає наявність у вчителів необхідних знань, навичок і вмінь для здійснення соціально-педагогічної профілактичної діяльності щодо запобігання жорсткому поведженню батьків з дітьми. Тому метою є надання педагогам школи знань щодо специфіки проблеми жорсткого поведження батьків з дитиною, негативних наслідків для дитини, формування навичок і вмінь проводити діагностичну роботу, упровадження соціально-педагогічних профілактичних технологій у педагогічну та виховну діяльність школи. Завдання, які необхідно вирішити для формування соціально-педагогічної компетенції вчителів щодо запобігання жорсткого поведження батьків з дитиною: визначити зміст, мету, завдання, розуміння соціально-педагогічної діяльності педагогічним колективом школи, що забезпечують

захист учнів; підсилити соціальний аспект педагогічної діяльності колективу школи; скоординувати соціально-виховні впливи педагогічного колективу школи на сім'ю; сприяти виявленню соціальних якостей педагогів, які слугують прикладом для учнів; застосувати демократичний стиль у процесах навчання та виховання; забезпечити прояв спільної творчості педагогічного колективу в плануванні та реалізації соціально-педагогічної профілактичної діяльності.

Основні форми роботи щодо формування компетентності педагогічного колективу щодо запобігання жорсткому поведженню батьків з дитиною: планування соціально-педагогічної профілактичної діяльності школи, наради, лекції, семінари, круглі столи, тренінги, конференції.

Оскільки сім'я – найближче соціальне середовище для учнів, основний інститут соціалізації, то участь батьків у процесі соціалізації є конче необхідною. Метою соціально-педагогічної просвіти батьків є надання якісної й достовірної інформації про побудову єдиної системи виховання в родині та школі.

Завдання: організувати для батьків педагогічне навчання; запровадити надання консультаційних послуг батькам із питань соціального виховання; залучити батьків до соціально-виховних процесів у загальноосвітньому закладі.

Формами реалізації напряму роботи з батьками обрано міні-лекції на батьківських зборах, консультування, участь батьків у загальношкільних заходах, керівництві гуртками, факультативами.

Установленню партнерських відносин з батьками школярів, створенню атмосфери підтримки сприяє організація роботи консультативної соціально-педагогічної служби щодо надання порад, пов'язаних із вирішенням складних проблем виховання дитини. Служба соціального консультування батьків створюється соціальним педагогом у загальноосвітньому закладі. До роботи в службі залучається психолог школи. Завданнями служби є: допомога батькам у налагодженні взаємовідносин з дітьми; надання необхідної інформаційно-довідкової інформації щодо вирішення складних питань, що виникають у процесі соціалізації школярів, аналіз проблем, що виникають у процесі виховання.

Ще один напрям – залучення батьків до проведення заходів, передбачених планом виховної роботи школи як учасників, координаторів, помічників, організаторів фінансової підтримки. Ефективність процесу соціалізації учнів школи залежить від взаємодії школи з сім'єю. Розробка методики взаємодії школи і сім'ї полягає у використанні виховних можливостей соціально-виховного середовища школи; усвідомленні важливості насичення соціального середовища сім'ї виховним потенціалом – це саме ті напрями діяльності соціальних педагогів, які забезпечать ефективну соціалізацію учнів.

Соціально-педагогічна робота – науково обґрунтоване культуровідповідне регулювання соціального виховання в усіх сферах з метою непримусового набуття розвитку соціальності суб'єктів соціуму [5, с. 14]. Мета соціально-педагогічної роботи в школі як навчальному закладі, що забезпечує реалізацію права громадян на загальну середню освіту, полягає в розвитку соціальності (соціальних цінностей, соціальних якостей, про соціальної поведінки) учнів через збагачення середовища соціального розвитку особистості; організацію змістовного дозвілля учнів, батьків, учителів; оптимізацію учнівського самоврядування; розвиток шкільних традицій; участь у волонтерській діяльності; профілактику, корекцію, реабілітацію девіантної поведінки; підвищення рівня професійної соціальної компетентності педагогічних працівників; соціально-педагогічний супровід дитини в сім'ї; координацію роботи різноманітних соціальних інституцій у вирішенні проблем соціального розвитку та захисту дітей тощо.

Наступним елементом соціально-виховного середовища школи як системи соціально-педагогічної діяльності загальноосвітнього закладу є управлінський компонент, який формується із сукупності заходів, що забезпечують цілеспрямованість і безперервність функціонування системи як цілісного організму. Зазначений компонент забезпечує інформаційний, методичний, координаційний, технологічний супровід соціально-педагогічної діяльності щодо запобігання жорсткому поведженню батьків з дітьми, оцінку та корегування всього, що відбувається. Під управлінською діяльністю розуміють діяльність, спрямовану на вироблення рішень, організацію їх реалізації, контроль, аналіз та підбиття підсумків. Соціальний педагог бере безпосе-

редню участь в управлінні. Основними елементами процесу управління системою соціально-педагогічної профілактичної діяльності є: збір інформації; визначення цілей і завдань діяльності; прийняття рішень; організація виконання прийнятих рішень; визначення часу для вирішення завдання щодо досягнення цілей; контроль виконання.

Соціально-виховне середовище школи – це складова виховного простору, в якому формується соціальність особистості завдяки цілеспрямованій, науково-обґрунтованій і системній соціально-педагогічній діяльності з метою ефективного соціального становлення людини, активного перетворення її на суб'єкта соціального розвитку самої себе й соціуму [4, с. 14]. Виховне середовище школи, окрім всіх властивостей соціального середовища, має і власну специфіку, що визначається спрямованістю середовища на суб'єктне становлення, розвиток та виховання, специфікою суб'єктів середовища: вчителів та учнів; змістом та технологією діяльності, переважанням навчальної діяльності.

Соціально-виховне середовище школи як об'єкт керівництва зорієнтовано на задоволення потреб індивіда. Так, Е. Фромм виділяє потребу в спілкуванні, міжособистісних зв'язках. Ця потреба різноманітно задовольняється в середовищі школи. Наступна потреба, за Е. Фроммом, – потреба творчості як глибинної інтенції людини [8, с. 39]. Важливою потребою, яка повинна задовольнятися, є потреба в безпеці, постійності, надійності. Саме школа, середовище школи повинно забезпечувати таку надійність, захищеність. Це деякою мірою досягається розвитком колективних взаємовідносин. Але треба пам'ятати, що соціально-виховне середовище має виховну, формуючу силу настільки, наскільки індивід бере участь у різних видах діяльності, поділяє їх. Він приймає цілі цієї діяльності, засвоює її зміст та способи, а також емоційні відносини, пов'язані з нею.

Висновки. Соціально-виховне середовище школи, в якому здійснюється запобігання жорстокому поводженню батьків з дітьми, включає декілька компонентів: організаційно-структурний, концептуальний, процесуальний та управлінський. Соціально-виховне середовище школи має власну специфіку. Формування соціально-виховного середовища школи як умови запобігання жорстокості батьків з дітьми забезпечується шляхом підвищення соціально-педагогічної компетентності педагогічного колективу та соціально-педагогічній просвіті батьків. Стаття не вичерпує проблему повною мірою, лише узагальнено представляє деякі аспекти. Перспективами подальших розвідок у цьому дослідженні є аналіз змісту реалізації напрямів організації в соціально-виховному середовищі школи запобігання жорстокості батьків з дітьми.

Література

1. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : автореф. дис. д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Безпалько О. В. – Луганськ, 2007. – 44 с.
 2. Золотарева А. В. Интегративно-вариативный подход к управлению учреждением дополнительного образования детей : монография / А. В. Золотарева. – Ярославль : ЯГПУ, 2006. – 290 с.
 3. Ожегов С. Словарь русского языка / С. Ожегов. – М., 1987. – 815 с.
 4. Максимовська Н. О. Формування культури материнства жіночої молоді в соціально-педагогічному середовищі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Максимовська Н. О. ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2008. – 20 с.
 5. Рижанова А. О. Розвиток соціальної педагогіки в соціокультурному контексті : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Рижанова А. О. ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2005. – 44 с.
 6. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія / за ред. І. Д. Звереві. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
 7. Современный словарь иностранных языков. – СПб., 1994. – 645 с.
- Фромм Э. Иметь или быть / Э. Фромм. – М. : Прогресс, 1986.